

1. Magyarország népsűrűségének változása a XVIII. században



Elemesse a folyamatokat! Mi a fő trend? Elemesse a helyi sajátosságok okait!



3.

**AZ ÚJJÁÉPÍTÉS MEGINDULÁSA** A török háborúk és a Rákóczi-szabadságharc befejeződésével megindulhatott a békés építés időszaka. Az ország előtt évszázadok óta nem kínálkozott lehetőség a felzárkózásra. Az újjáépítés, a fejlődés mást jelentett az ország különböző vidékein, hiszen eltérő szintről indulhatott meg a munka.

Az ország **legfejlettebb** területét az egykori királyi Magyarország jelentette. A háborús pusztítás mértéke itt volt a legkisebb, és a fejlettebb osztrák örökös tartományok közelsége miatt **kedvezőbb értékesítési lehetőségekkel** rendelkezett. Az egykori **hódoltság** területén azonban sok mindent előlről kellett kezdeni, a földek feltörésétől a települések benépesítéséig. Erdélyt köztes helyzet jellemezte a kiindulási állapot tekintetében. A Habsburgok által külön kormányzott tartomány azonban távol esett az értékesítési lehetőségektől (Ausztriától), fejlődése a másik két országrészénél **lassúbb** ütemű volt.

**A MEZŐGAZDASÁG** A XVIII. században Magyarországon – Európa többi országához hasonlóan – a **mezőgazdaság** jelentette a legfontosabb gazdasági ágazatot. A mezőgazdaság viszonyai határozták meg alapvetően az ország helyzetét.

A **volt királyi Magyarország** területén a nagybirtokokon a **majorsági gazdálkodás** jellemző, mivel a birtokosok az örökös tartományokban értékesíteni tudták terményeiket, így az udvar mellett a nagybirtokok jártak élen az új mezőgazdasági eljárások meghonosításában.

Pest-Buda látképe 1730-ban (2.) és 1787-ben (3.)

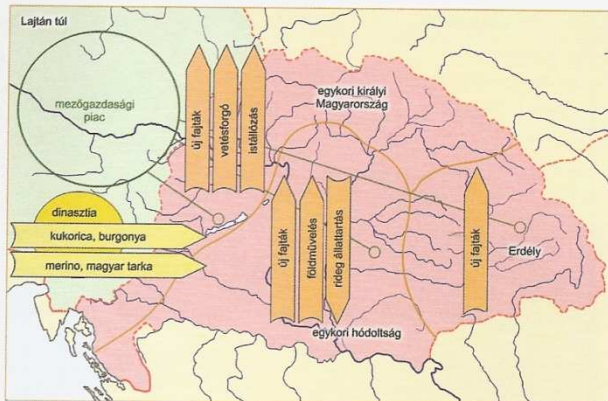


Vesse össze a két képet az 1686-os ábrázolással (96. oldal)! Milyen változásokat fedez fel? Hasonlítsa össze Pozsonnyal Pest-Buda szerepét és annak változását a XVIII. században! Tárja fel a változások okait!



4. „Éppen a száraz évben nevezetes kísérletet tettek egy darab földdel: miután az előző ősszel megtrágyázták, s a trágyát beleszántották, tavasszal megint felszántották, s egy pozsonyi mérő [kb. 62 liter] nyári búzával bevetették. A vállalkozót kigúnyolták, amiért trágyájával s a többszöri szántással Istent, a természetet s a földet gazdagabb terméshez akarta kényszeríteni, azonban a kísérlet a száraz évben is bevált, amikor más vetések egyáltalán nem sikerültek, ez a darab szántóföld huszonkét pozsonyi mérős gazdag termést hozott. Ezzel megrendült azon káros előítélet, hogy a vidék semmiféle trágyára, szorgalmas megmunkálásra, egyszerűen: semmiféle művelésre nem szorul.” (Tessedik Sámuel *Önéletrajzából*, 1779)

Milyen gazdasági viszonyokra utal a kísérlet és annak fogadtatása? Mely gazdálkodás irányába történt elmozdulás? Nézzen utána az Interneten a szerző gazdasági tevékenységének!



5. A magyar mezőgazdaság helyzete régióként a XVIII. században

Mi jellemezte a török korban kialakult három régió fejlődését? Mely tényezők határozták meg a változásokat?

Az állattartásban elterjedt az istállózás, és új, termelékenyebb fajták jelentek meg. A szürke marhát kezdték felváltani a nyugatról behozott, jobban tejelő fajták, az ősi magyar juhajtákat a hosszú szálú gypjat adó merinó juhok. A növénytermesztésben a háromnyomásos rendszer mellett megjelent a **vetésforgó**. A század végén teret hódított a **kapásnövények** (kukorica, burgonya, dohány) ugyanis az egykor ugaron hagyott földbe vetették.

A nagybirtokokon alkalmazott újításokat lassan bevezették a paraszti gazdaságokban is. A kapásnövények elterjedése szerepet játszott a népesség gyarapodásában is, mivel a **burgonya** népelelmezési cikké vált. A **kukorica** pedig jó lehetőséget adott a **sertésenyésztésre**. A munkaigényes **szőlőtermesztés** jellemzően paraszti tevékenységnek számított. A jobbágyságot a nekik juttatott **majorsági területen** telepítették szőlőt, melyért a termés egy részével adóztak (szőlődézsma).

Ország-részek	Össz-terület (ezer km <sup>2</sup> )	Hasznosítható terület (az össz-terület %-ában)	A hasznosítható területből (%-ban)							
			Szántó		Kaszáló		Szőlő		Termőre fogott föld	
			1720	1780	1720	1780	1720	1780	1720	1780
Királyi Magyarország	83,9	80,2	2,6	11,3	0,7	2,6	0,3	0,4	3,6	14,2
Egykori végvárvidék	45,4	82,8	1,7	9,6	0,5	3,0	0,1	0,5	2,4	13,1
Hódoltság	62,4	81,7	2,0	12,7	0,4	3,8	0,1	0,5	2,5	17,0

6. A hasznosítható földterület és felhasználása 1720–1780 között

Jellemezze az adatok alapján a magyar mezőgazdaság szerkezetét! Milyen alapvető változások olvashatók ki a számadatokból? A táblázat mely adata jelzi leginkább a változást? Állításait számokkal igazolja!



Mezőgazdasági munkák ábrázolása a XVIII. században

Milyen mezőgazdasági eszközöket és milyen mezőgazdasági munkákat lát a képen?



## A MAGYAR GAZDASÁG ÚJJÁÉPÍTÉSE

Országrészek	1720	1780	Növekedés (%)
Királyi Magyarország	1 279 826	3 351 106	161,84
Egykori végvárvidék	566 287	1 235 977	118,27
Hódoltság	808 302	3 039 379	276,02
Együtt	2 654 085	7 626 462	187,32

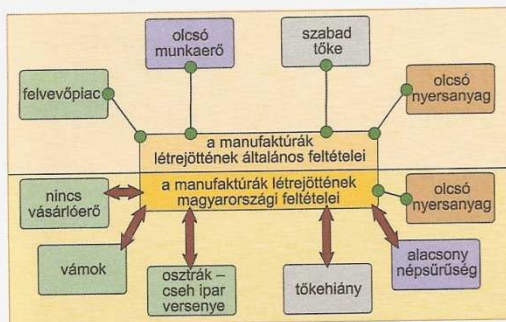
8. *A gabonatermesztés alakulása hektoliterben és a termés százalékos növekedése 1720–1780 között*

Jellemezze Magyarország gabonatermesztésének változását az adatok alapján! Milyen területi különbségek vehetők észre a gabonatermesztés változásában? Elemezze a különbségek okait!



9. *Mangalica. A XVIII. században a hagyományos bakonyi és szalontai sertések keveredtek balkáni fajtákkal és a vadászsnókkal, így alakult ki az új zsírsertés. A korszak végére a mangalica vált uralkodóvá Magyarországon*

Mely folyamatokra követhetethet a fajtaváltásból?



10. *A manufaktúraalapítás tényezői*

Gyűjtse össze a manufaktúraalapítás feltételeit! Elemezze, hogyan valósultak meg ezek a feltételek Magyarországon!

Az újítások bevezetése ismereteket, nyitottságot és pénzt igényelt. Mindez a nagybirtokokon volt adott. Az új növények (kukorica, burgonya, dohány) kezdetben az úri kertekben jelentek meg, s csak lassan kerültek ki a szántóföldekre. A tenyészállatok, mint a spanyolországi merinó egy-egy példányának Magyarországra szállítására is csak a dinasztának vagy a főnemességnek nyílt módja.

A burgonya és a kukorica egységnyi területről, igaz, több munkával (kapásnövények), de jóval több tápanyagot biztosított embernek és állatnak egyaránt. A burgonya különösen a Felvidék hűvösebb területein, míg a kukorica délebbre jelentett nagy változást. A sertéstermesztés ekkor tudott a makkolatást biztosító erdőtől elszakadni és széles körben elterjedni.

Az egykor **törökjárta vidékeken** (hódoltság) a **földek ismételt feltérése** hozott fejlődést. A kezdeti földbőség következtében **talajjavító rendszer** bontakozott ki. **Később**, a népesség növekedésével párhuzamosan vált uralkodóvá a **két- és háromnyomásos gazdálkodás**. A XVIII. század folyamán, az Alföldön továbbra is jelentős maradt a **rideg állattartás** (szarvasmarha, juh).

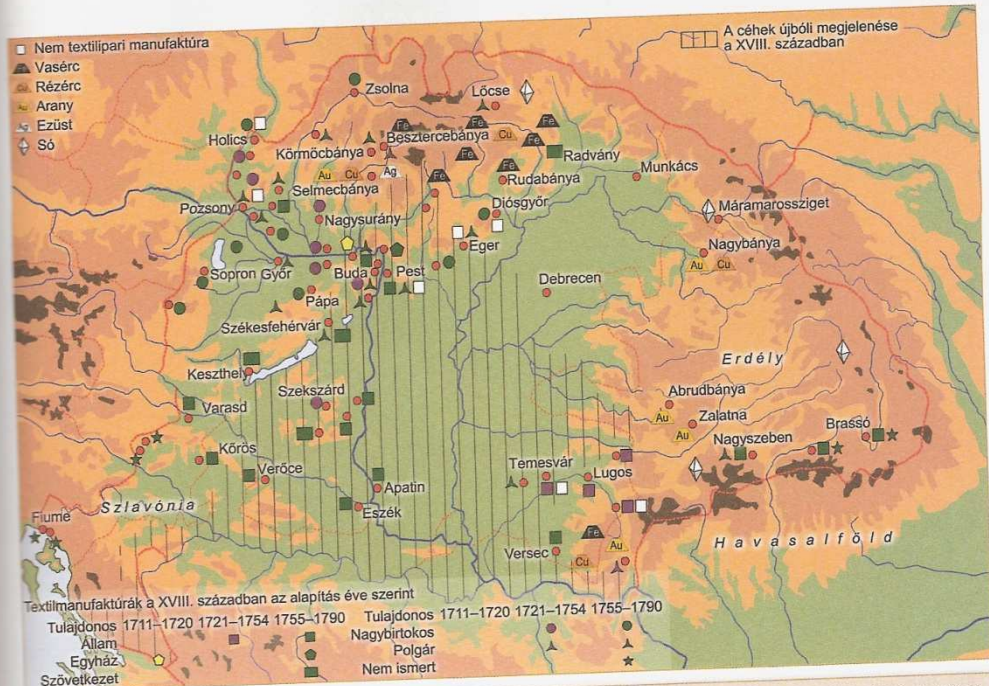
**AZ IPAR HELYZETE** A török kor az ipar fejlődésének sem kedvezett. A népesség csökkent, így megcsappant a munkaerő és a felvevőpiac. Ez akadályozta a tőkefelhalmozást. Emiatt az Európában korszerűnek számító üzemmóda, a **manufaktúra nem** tudott elterjedni Magyarországon. A manufaktúrák döntő többségét a XVIII. század első felében **nagybirtokosok** vagy az uralkodócsalád alapították, s nem bizonyultak hosszú életűnek. Csak a század végére teremtődtek meg a manufaktúrák alapításának feltételei.

Magyarországon a XVIII. században az ipar jórészt **céhes keretek** között fejlődött. Az Alföldön a céhek megjelenése is óriási előrelépést jelentett. Az ország lakosságának túlnyomó többségét kitevő parasztság **önellátó gazdálkodást** folytatott (eszközei és használati tárgyai jelentős részét maga állította elő). A rendkívül **szűk piac** mellett a kézművesek számára gyors emelkedése (5000-ról 100-150 000-re) is a céhes rendszernek köszönhető. A középkorhoz hasonlóan a XVIII. században is kiemelkedő szerepet játszott Magyarországon a **bányászat**. Az arany- és ezüstbányászat (alsó-magyarországi bányavárosok, Erdélyi Sziget-hegység), valamint a só (Máramaros, Erdély) jelentősége csökkent, de a **réz**, majd a század második felétől a **vas** szerepe egyre nőtt.

A bányászatban már túlhaladták a céhes kereteket, **nagyobb vállalkozások** jöttek létre. Ez elősegítette, hogy a korszak modern technikai eljárásai elterjedjenek. A víz kiszivattyúzását a bányákból Magyarországon is gőzgépekkel végezték. **Selmecbányán állami bányatisztképző intézetet** alapítottak (1735). Az itt végzett műszaki értelmiségiek később fontos szerepet játszottak Magyarországon nagy építkezéseiben, a mocsarak lecsapolásától az útépitésekig. Ugyanakkor a fejlett technológia más ágazatokban nem tudott teret hódítani az országban.

**A KERESKEDELEM ÉS A KÖZLEKEDÉS** A korszakban a helyi kereskedelem a korábbiakhoz hasonlóan a vásárokon, közvetlenül a parasztok és a kézművesek között zajlott. A távolsági kereskedelmet a XVIII. század első felében jórészt





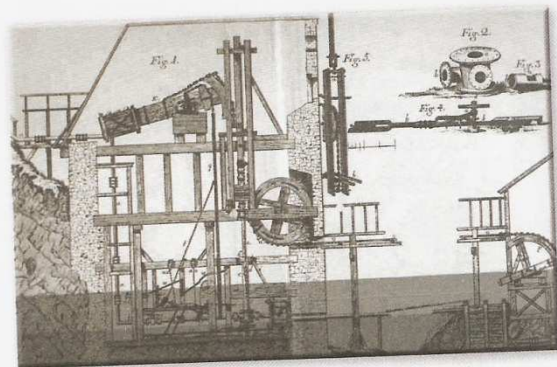
11. Magyarország ipara a XVIII. században

Elemesse a manufaktúraipar területi elhelyezkedését és a manufaktúrák alapításának időbeli eloszlását! Milyen következtetéseket tud levonni a tulajdonosi szerkezetből, s ennek időbeli változásaiból? Milyen szerepet játszott a XVIII. században a bányászat Magyarországon?

az örmények, a görögök és a szerbek bonyolították le. Szerepüket a század második felében fokozatosan a zsidóság vette át. A magyar **kivittelt** kezdetben elsősorban **mezőgazdasági termékek** adták (élő állat, bor, gabona, dohány, gyapjú). A század folyamán az élő állat jelentősége csökkent, míg a gyapjúé és a gabonáé nőtt. A század végére tért nyertek a **félkész termékek** (pl. fémek). A behozatal elsősorban **iparcikkek**ből állt. Az ország külkereskedelme döntően az **osztrák örökös tartományokkal** bonyolódott le. A magyar **külkereskedelmi mérleg** ebben az időszakban alapvetően **pozitív** volt.

A korszakban a **szárazföldi közlekedési eszközök** (szekér, hintó) korlátozott lehetőségeket biztosítottak a kereskedelem számára. Az **utakat** még nem építették ki. A földutak karbantartása a megyék hatáskörébe tartozott, ám hidak és töltések építésén túl nem sokra tellett. Az államhatalom fejlődésével a Helytartótanács is próbálta fejleszteni a közlekedést. A kereskedelem fellendítése érdekében csökkenteni kívánták a **vámhelyek** számát. Mivel azonban ezekből a bevételekből tartották fenn a hidakat és a réveket, jelentős előrelépésre e téren nem került sor.

A XVIII. század a nagy csatornaépítések kora Európában, hiszen a vasút megjelenéséig nagy tömegű árut csak vízen lehetett szállítani. Hazánkban is lecsapoltak mocsarakat, és **néhány csatornát** építettek (pl. Bácskában). A kereskedelemben (pl. búzakivitell) a **Duna** egyre nagyobb szerepet játszott; a teherhajókat a folyón felfelé (az ár ellenében) állatokkal vontatták.

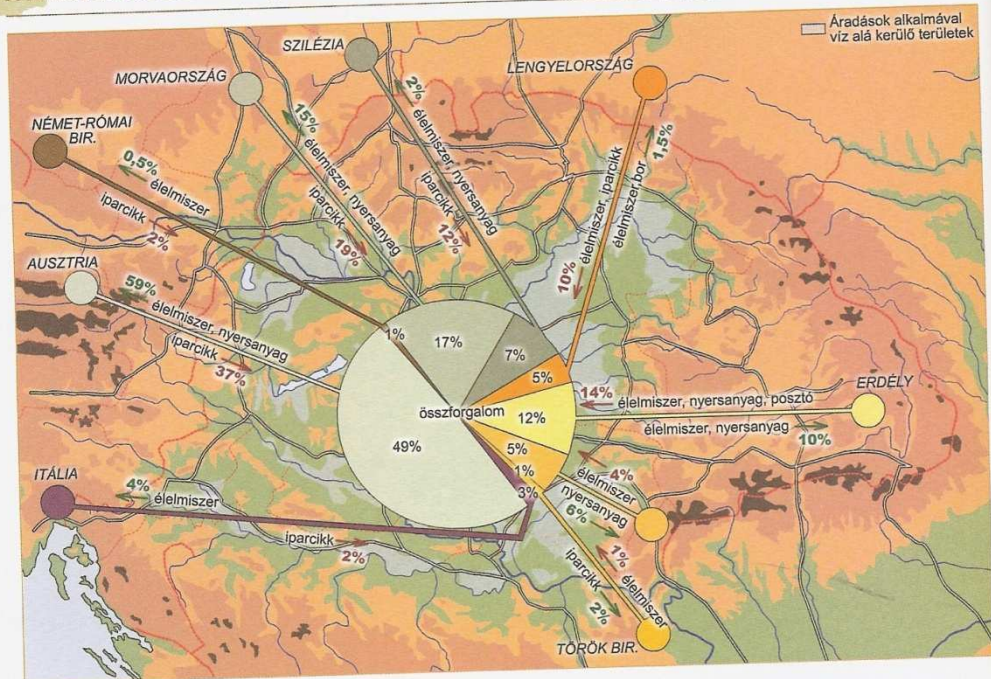


12. Hell József Károly gőzszivattyújának rajza (1758). Édesapja Csehországból Selmecbányára települt német gépész volt, testvére híres csillagász, aki felnőtként már magyarnak vallotta magát

Miért dolgoztak a gőzgép fejlesztésén Selmecbányán? Nézzen utána, hogy mi volt Selmecbányára szerepe a magyar ipar fejlődésében!



## A MAGYAR GAZDASÁG ÚJJÁÉPÍTÉSE



13. Magyarország külkereskedelme a XVIII. században

A térkép és a diagram segítségével állapítsa meg, mely területek számítottak fő kereskedelmi partnereinknek! Mi jellemezte az egyes területekkel a kivitel és a behozatal összetételét? Mely gazdasági jelenségekre utal az összetétel?

14. „[...] a leghöbbsen kívánjuk, hogy valamennyi örökös királyságunk és országunk nagyobb felemelkedésére és virágzására a kereskedelem bennünk állandóan terjedjen és növekedjék. [...] Annak megakadályozására azonban, hogy [...] a külföldi termékek és áruk netalán a mi örökös királyságainkból és országainkból származó árukkal összetévesztessenek, vagy velük azonosnak tartassanak, határozunk, elrendeljük és akarjuk, hogy minden efféle javak és áruk azoknak a helyeknek hatósága által, ahol feldolgozzák vagy előállítják őket, hiteles bélyeggel megerősíttessenek.” (Mária Terézia vámrendeletéből, 1754)

Év	Behozatal		Kivitel	
	forint	%	forint	%
1733/34	2 986 830	100,00	4 078 236	100,00
1743	4 162 286	139,35	5 061 080	124,09
1752	4 199 124	140,58	5 693 220	139,60
1767	7 392 196	247,49	8 521 779	208,95

15. A behozatal és a kivitel alakulása a XVIII. század derekán

Év	Behozatal (%)	Kivitel (%)	Egyenleg (%)
1733/34	42	58	+16
1735	40	60	+20
1743	45	55	+10
1752	42	58	+16
1767	46	54	+8

16. Magyarország külkereskedelmi mérlege a XVIII. század közepén (Erdély és Horvátország nélkül)

Elemézzék a három táblázat alapján (15., 16., 17.) kereskedelmünk helyzetét! Állapítsák meg, mely áruféleségek adták a kivitel, és melyek a behozatalt! Mire következtethetnek az áruszerkezetből? Értékeljék Magyarország külkereskedelmi mérlegét! Hogyan változott a külkereskedelmi mérleg? Milyen gazdasági folyamatokra következtethetnek a külkereskedelmi mérleg alakulásából? Készítsen külkereskedelmünkről ábrát (grafikon, diagram) a táblázatok alapján!

	Behozatal az összforgalom %-ában	Kivitel az összforgalom %-ában		
Textília	39	Ökör	38	
Szatócsáru	18	Bor	16	
Ökör	17	Gabona	13	
Vas és vasáru	9	Gyapjú	3	
Fűszer	5	Sertés	3	
Bőr	4	Juh	2	
Selyem	3	Hús	2	
Fa és faáru	2	Bőr	2	

17. Külkereskedelmünk legfontosabb árucikkei a XVIII. század közepén